

● مفهوم جغرافیا از منظر اسناد بالادستی

● مصوبه اهداف دوره‌های تحصیلی نظام

تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی

ایران (مصوبه نهاد و پنجاه و دومین جلسه شورای عالی

آموزش و پرورش مورخ ۹۷/۲/۱)

برای درک مفهوم جغرافیا و اهداف آموزشی آن از منظر اسناد بالادستی آموزش و پرورش، ناچار از مراجعه به اهداف ساحت‌های تربیت در دوره‌های مختلف تحصیلی، اهداف غایی برنامه درسی ملی (شایستگی‌های پایه) و تحلیل بیانیه حوزه تربیت و یادگیری علوم انسانی و مطالعات اجتماعی هستیم. این بررسی نشان می‌دهد که برداشت سیاست‌گذاران تربیتی ما را به کدام یک از دیدگاه‌ها درباره مفهوم جغرافیا و اهداف آموزشی آن نزدیک می‌کند.

ساحت‌های تربیت اشاره به ابعاد تربیت فردی و اجتماعی فرد دارد که برنامه‌های درسی برای تحقق آن‌ها باید تلاش کنند. این ساحت‌ها عبارت‌اند از: ساحت تربیت زیستی و تربیتی، ساحت تربیت اعتقادی/عبادی و اخلاقی، ساحت تربیت زیبایی‌شناسی و هنری، ساحت تربیت زیستی و بدنی، ساحت تربیت علمی و فناورانه، ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی و ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای. بررسی ارتباط اهداف ساحت‌ها و شایستگی‌های پایه به‌عنوان دال یا (راهنما) و استنباط از آن‌ها به‌عنوان مدلول نشان می‌دهد که دیدگاه سیاست‌گذاران تربیتی در زمینه اهداف برنامه‌های درسی از جمله آموزش مفاهیم جغرافیایی چیست؟

تبیین آموزش جغرافیا

الگوی برنامه درسی (طرح برنامه درسی) با توجه به اسناد بالادستی آموزش و پرورش (قسمت سوم)

● دکتر محمود معافی

دکترای برنامه‌ریزی درسی و کارشناس جغرافیا

در دو مقاله گذشته درباره

فلسفه آموزش جغرافیا از منظر

عقل، دین و اسناد بالادستی آموزش و پرورش

و ارزش تربیتی آموزش جغرافیا بحث کردیم. در این

مقاله نویسنده سعی دارد تا خوانندگان و برنامه‌ریزان درسی

جغرافیا را با نحوه نگاه اسناد بالادستی آموزش و پرورش به مفهوم

جغرافیا، نحوه طراحی برنامه درسی جغرافیا به‌عنوان یک حوزه یادگیری و

عناصر برنامه درسی این درس از منظر اسناد بالادستی آموزش و پرورش آشنا کند.

کلیدواژه‌ها: آموزش جغرافیا، برنامه درسی، طرح برنامه درسی، اسناد بالادستی،

آموزش و پرورش

در سند مبنای نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران (آذرماه ۱۳۹۰، صص ۱۵۴ تا ۱۵۸) هدف به‌عنوان اهداف کلی ساحت‌های تربیت در شش ساحت تربیت زیستی و بدنی، اعتقادی/عبادی و اخلاقی، اجتماعی و سیاسی، زیبایی‌شناختی و هنری، اقتصادی و حرفه‌ای و تربیت علمی فناوری ذکر شده است. بعدها این اهداف کلی در ۹۵۲ جلسه شورای عالی آموزش و پرورش (۹۷/۲/۱۰) با توجه به دوره‌های تحصیلی و متناسب‌سازی آن با رشد شناختی و سنی دانش‌آموزان به ۷۰ هدف خردتر و یک هدف فراساحتی تقسیم شده‌اند. مطالعه اهداف ساحت‌های تربیت در دوره‌های تحصیلی حاکی از تداوم این اهداف همراه با توالی و وسعت بخشی در مفاهیم مندرج در اهداف، با توجه به رشد سنی و عقلانی فراگیران است. از اهداف ساحت‌های تربیت در دوره‌های تحصیلی ۱۸ هدف از ساحت‌های تربیت در دوره‌های تحصیلی شناسایی شد که با آموزش مفاهیم جغرافیا کم و بیش ارتباط دارد. جدول‌های ۱ تا ۴ ارتباط اهداف ساحت‌های تربیت در دوره‌های تحصیلی را با آموزش مفاهیم جغرافیایی نشان می‌دهد.

در سند برنامه درسی ملی (صص ۱۶ تا ۱۹)، ۳۲ هدف با عنوان «شایستگی‌های پایه برای برنامه درسی ملی» در پنج عنصر تربیتی «تعقل، ایمان، علم، عمل و اخلاق» ذکر شده است. دلایل این حیطة‌بندی هدف غایی تربیت اسلامی است که پرورش افراد عاقل و متفکر، مؤمن، عالم (باسواد)، عامل (توانا) در به‌کارگیری دانسته‌ها در زندگی فردی و اجتماعی) و دارای اخلاق حسنه را مدنظر دارد. از این شایستگی یا هدف پایه، ۱۲ هدف یا شایستگی با آموزش مفاهیم جغرافیایی ارتباط دارد که از آن‌ها می‌توان ۱۸ هدف آموزش جغرافیا را استنباط کرد. جدول شماره ۵، چهار ارتباط اهداف شایستگی‌های پایه در دوره‌های تحصیلی را با آموزش مفاهیم جغرافیایی نشان می‌دهد.

بیانیه حوزه تربیت و یادگیری علوم انسانی و مطالعات اجتماعی و ارتباط آن با آموزش مفاهیم جغرافیایی

بیانیه‌های درسی در سند برنامه درسی، ماهیت حوزه‌های تربیتی و یادگیری، ضرورت و کارکرد برنامه درسی، قلمرو محتوایی حوزه و جهت‌گیری‌های کلی در سازمان‌دهی محتوا و آموزش حوزه تربیتی و یادگیری را تبیین می‌کند. یک حوزه یادگیری ممکن است چندین ماده درسی را تحت پوشش قرار دهد (سند برنامه درسی ملی، اسفندماه ۱۳۹۱، صص ۱۹ تا ۳۹).

حوزه تربیت و یادگیری علوم انسانی و مطالعات اجتماعی به مطالعه تعاملات انسانی و توانایی ایجاد رابطه مثبت و سازنده با مردم حول محور رابطه با خدا، درک موقعیت و فراموقعیت و عناصر آن در ابعاد مختلف (زمان، مکان، عوامل طبیعی و اجتماعی) و سنت‌های الهی حاکم بر فرد و جامعه می‌پردازد و در پی تقویت و پرورش کنش‌های مطلوب متناسب با نظام معیار اسلامی است. در ارتباط با ضرورت و کارکرد این حوزه از یادگیری گفته شده است که زندگی توحیدی نیازمند درک سنت‌های الهی، مطالعه محیط طبیعی و انسانی (سیر در آفاق و انفس) پرورش احساس همدلی، نوع‌دوستی و احترام نسبت به دیگران، کنترل هیجانات و احساسات به هنگام قرار گرفتن در موقعیت‌های واقعی و

جدول ۱: ارتباط آموزش مفاهیم جغرافیایی با توجه به ساحت تربیت زیستی و تربیتی

دوره تحصیلی	اهداف ساحت تربیت زیستی و بدنی (دال)	استنباط مفهومی در زمینه آموزش مفاهیم جغرافیایی (مدلول)
ابتدایی اول	با کسب آگاهی نسبت به محیط زیست، تأثیر عملکرد خود بر محیط زندگی را بررسی کند و نتایج آن را به‌کار گیرد.	- شناخت محیط زیست و بررسی عملکرد انسان بر محیط زیست و اصلاح رفتار زیست‌محیطی
ابتدایی دوم	با شناسایی محیط زندگی خود، تأثیر الگوی رفتاری خویش بر محیط زیست به مثابه آیات الهی را تبیین کند و عملکرد خود را بهبود بخشد.	- شناخت محیط زندگی و بررسی تأثیرات رفتاری انسان بر محیط زیست - شناخت پدیده‌های طبیعی خلقت (آیات الهی)
متوسطه اول	با شناسایی معیارهای محیط زیست سالم و بررسی تأثیر الگوی رفتاری خود و دیگران بر سامانه‌های زیست‌محلی و منطقه‌ای، راه‌حلهایی را برای حفظ و بهسازی زیستگاه خود به‌کار گیرد.	- شناخت محیط زیست سالم و سامانه‌های زیست‌محیطی در خشکی، رودخانه‌ها، دریاچه‌ها و دریاها - توانایی در ارائه راه‌حل‌ها برای حفظ و بهسازی محیط زیست
متوسطه دوم	- با مشارکت در طرح‌ها و برنامه‌های بهبود سبک زندگی، تفریحات سالم، تربیت بدنی و ورزش، سلامتی محیط زیست و عام‌المنفعه، مسئولیت‌های خویش را نسبت به حفظ آفریده‌های خداوند و سلامت خود، خانواده و جامعه انجام دهد و میزان تأثیرگذاری آن را ارزیابی کند. - با مطالعه مسائل و مشکلات محیط زیست در سطح ملی و جهانی و شناخت کارکرد نهادهای اجتماعی به‌عنوان دوستدار و فعال زیست‌محیطی برای اصلاح و بهبود پایدار آن ایفای نقش کند.	- درک تأثیرات انتخاب سبک زندگی بر محیط زیست و احساس مسئولیت در برابر پدیده‌های خلقت - ارزیابی میزان تأثیرگذاری اقدامات فرد یا گروه‌های اجتماعی بر سلامت فردی، خانوادگی و اجتماعی - بررسی مسائل و مشکلات زیست‌محیطی در سطح محلی، استانی، کشوری و جهانی و شناخت نهادهای زیست‌محیطی و ایفای نقش فعالانه در برابر محیط زیست

جدول ۲: ارتباط آموزش مفاهیم جغرافیایی با توجه به ساحت تربیت اعتقادی/عبادی و اخلاقی

دوره تحصیلی	اهداف ساحت تربیت اعتقادی/عبادی و اخلاقی (دال)	استنباط مفهومی در زمینه آموزش مفاهیم جغرافیایی (مدلول)
ابتدایی دوم	با مطالعه روش زندگی و آموزه‌های اخلاقی پیشوایان دینی (عزت‌نفس، تکریم والدین، احترام به طبیعت، وفای به عهد) و شناخت احکام مورد نیاز، الگوهای را برای عمل صالح شناسایی و در زندگی به‌کار گیرد.	آگاهی از رفتار پیشوایان دین در ارتباط با جانوران، گیاهان و طبیعت و الگوگیری از رفتار آن‌ها
متوسطه اول	با بررسی گفتار و سیره پیشوایان دینی (حق‌الناس، کرامت، نفس، جدیت، قانون‌گرایی، امرارمعاش، حفظ سلامت فردی، و زیست‌محیطی) ملاک‌هایی را برای انتخاب سبک زندگی شخصی و اجتماعی خود انتخاب و با عمل به آن‌ها میزان تأثیرشان را ارزیابی کند.	- تدوین ملاک‌هایی در برخورد با محیط زیست و اعمال آن‌ها در زندگی فردی و اجتماعی

**حوزه تربیت و یادگیری علوم انسانی و مطالعات اجتماعی
به مطالعه تعاملات انسانی و توانایی ایجاد رابطه مثبت
و سازنده با مردم حول محور رابطه با خدا، درک
موقعیت و فراموقعیت و عناصر آن در ابعاد
مختلف (زمان، مکان، عوامل طبیعی و
اجتماعی) و سنت‌های الهی حاکم بر
فرد و جامعه می‌پردازد و در پی
تقویت و پرورش کنش‌های
مطلوب متناسب با نظام
معیار اسلامی است**

جدول ۳: ارتباط آموزش مفاهیم جغرافیایی با توجه به ساحت تربیت علمی و فناوریانه

دوره تحصیلی	اهداف ساحت تربیت علمی و فناوریانه (دال)	استنباط مفهومی در زمینه آموزش مفاهیم جغرافیایی (مدلول)
ابتدایی اول	- با بهره‌گیری از مهارت‌های پایه یادگیری، پدیده‌های طبیعی و روابط ریاضی را مطالعه کند و یافته‌های خود را با دیگران به اشتراک بگذارد.	- مشاهده پدیده‌های طبیعی و بررسی روابط آن‌ها با یکدیگر و انسان
ابتدایی دوم	- با استفاده از مهارت‌های کار علمی و تفکر، پدیده‌های طبیعی (آیات الهی) و الگوها و روابط ریاضی را مطالعه کند و نتایج آن را برای حل مسائل روزمره زندگی به کار گیرد.	- مطالعه و تفکر در مورد پدیده‌های طبیعی و طبقه‌بندی آن‌ها - بررسی تأثیرات پدیده طبیعی در زندگی انسان و نحوه سازگاری و استفاده از آن‌ها
متوسطه اول	- با استفاده از راهبردهای تفکر، الگوها و روابط حاکم بر پدیده‌ها را شناسایی کند و یافته‌های خود را برای حل مسائل و توسعه علمی به کار گیرد.	کشف قوانین حاکم بر پدیده‌های طبیعی و بهره‌گیری از آن‌ها در زندگی
متوسطه دوم	- با تحلیل و ارزیابی الگوها و روابط حاکم بر پدیده‌های انسانی، طبیعی (آیات الهی) و حل مسائل ریاضی از مدل‌سازی برای شناخت و حل مسائل واقعی زندگی استفاده کند.	تحلیل و ارزیابی الگوهای حاکم بر پدیده‌های طبیعی مانند اقلیم و سایر پدیده‌ها توانایی مدل‌سازی‌های جغرافیایی و بیان چگونگی استفاده از آن‌ها در برنامه‌ریزی‌ها

جدول ۴: ارتباط آموزش مفاهیم جغرافیایی با توجه به ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی

دوره تحصیلی	اهداف ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی (دال)	استنباط مفهومی در زمینه آموزش مفاهیم جغرافیایی (مدلول)
ابتدایی اول	- با شناخت خود به‌عنوان یک شهروند ایرانی، تعلق خاطر خود را نسبت به وطن و نمادهای آن نشان دهد.	- شناخت ایران در ابعاد مختلف و علاقه نسبت به میراث تاریخی و طبیعی آن - شناخت نمادهای ایران
ابتدایی دوم	- با شناخت تغییرات محیطی و اجتماعی در گذر زمان، تأثیر آن را در زندگی خود تبیین کند. - با کسب مهارت‌های شهروندی، نقش‌ها و وظایف خود را در قبال جامعه محلی با مشارکت در فعالیت‌ها و برنامه‌های زیست‌محیطی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی انجام دهد.	- درک علل تحولات محیطی و اجتماعی و تأثیر آن در زندگی فردی و اجتماعی - شناخت مسئولیت‌ها نسبت به جامعه محلی و کشور در ابعاد زیست‌محیطی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی
متوسطه اول	- با بررسی علل تکوین تغییر و تداوم محیط طبیعی، اجتماعی، سیاسی و آشنایی با قانون اساسی ساختار سیاسی کشور، درک خود را از روند تغییرات و تأثیرات آن بر محیط زیست اجتماعی بیان کند. - با شناخت شاخص‌های هویت ملی (ایرانی - اسلامی) عملکرد خود را در راستای حفظ و ارتقای آن مورد بررسی قرار دهد.	- بررسی علل تکوین و تغییر محیط‌های طبیعی و اجتماعی در کشور و تأثیر آن‌ها بر محیط زیست اجتماعی - شناخت شاخص‌های هویت ایرانی از منظر قومی و دینی و ملی
متوسطه دوم	- با شناخت حقوق و مسئولیت‌های خود در زندگی اجتماعی، سیاسی، مسائل جامعه (مشکلات و آسیب‌های اجتماعی، زیست‌محیطی و ...) را شناسایی و وظایف خود را برای حل آن‌ها در راستای حفظ امنیت، وحدت و انسجام اجتماعی انجام دهد. - با تحلیل سازوکارهای تکوین، تداوم و تغییر زندگی اجتماعی - سیاسی، موقعیت مکانی / زمانی را انتخاب کند و وظایف و مسئولیت‌های اجتماعی - سیاسی مترتب بر آن را در سطح خانوادگی، محلی، ملی و بین‌المللی انجام دهد.	- شناخت مسائل اجتماعی که منشأ جغرافیایی دارند و درک زیست‌محیطی و راه‌حل‌ها برای برطرف کردن این مشکلات - شناخت محیط‌های جغرافیایی در سطوح مختلف و درک مسئولیت‌ها به منظور تغییرات مطلوب در این محیط‌ها

چالش برانگیز (خانوادگی، اجتماعی و بین‌المللی) است. دانش‌آموزان نیاز دارند در آموزش‌های مدرسه‌ای فرصت‌هایی برای به چالش کشیدن ایده‌های خود و دیگران در خصوص مسائل اجتماعی در سطح محلی، ملی و جهانی در اختیار داشته باشند. آن‌ها باید بتوانند نقش خود را در جهان امروز برای حفظ و ارتقای موقعیت و جایگاه ایران در بین کشورهای منطقه و در سطح جهان بشناسند (همان، ص ۳۲). بدون شک، ایفای این نقش بدون شناخت ایران و جهان در ابعاد مختلف از جمله «بعد جغرافیایی» امکان‌پذیر نیست.

در ارتباط با قلمرو حوزه تربیتی و یادگیری علوم انسانی و مطالعات اجتماعی، بخشی از آن به آموزش مفاهیم جغرافیایی اشاره دارد. قلمرو این حوزه شامل درک موقعیت و ابعاد آن در **بعد زمان** (گذشته، حال و آینده)، در **بعد مکان** (خانه، محله، شهر، کشور، زمین و کیهان)، در **بعد عوامل طبیعی** (محیط طبیعی و محیط زیست)، در **بعد عوامل اجتماعی** (ساختارها و نهادهای اجتماعی، رفتارها و روابط انسانی و قراردادهای) و تعامل با آن‌ها در **آمایش سرزمین** و درک چگونگی حاکمیت سنت‌های الهی بر زندگی انسان در طول تاریخ و ... به‌عنوان یک عضو مسئول جامعه ایران اسلامی است. در خصوص جهت‌گیری‌های کلی در سازمان‌دهی محتوا این سند اشاره به تلفیق موضوعات درسی علوم انسانی و اجتماعی به شیوه تلفیقی تا پایان دوره آموزش عمومی و در دوره متوسطه، آموزش به شیوه نیمه‌تخصصی و کم و بیش رشته‌ای تأکید کرده است (همان، ۳۲ تا ۳۳).

جدای از نقص‌ها و کاستی‌هایی که در اهداف ساحت‌های تربیتی در دوره‌های مختلف تحصیلی، شایستگی‌های پایه یا بیانیه‌های حوزه تربیت و یادگیری علوم انسانی و مطالعات اجتماعی و نقص در جامعیت آن‌ها دیده می‌شود، بررسی، تحلیل و استنتاج از اهداف ساحت‌های تربیت زیستی و بدنی، اعتقادی / عبادی و اخلاقی، علمی و فناورانه، و اجتماعی و سیاسی، شایستگی‌های پایه و بیانیه حوزه تربیت و یادگیری علوم انسانی و مطالعات اجتماعی مشخص می‌کند که این اهداف و بیانیه کم و بیش در آموزش جغرافیا به دیدگاه‌های جغرافیایی زیر ارتباط دارد:

مطالعه سطح زمین از نقطه نظر پراکندگی‌های فضایی و روابط فضایی بین آن‌ها، توجه به رابطه علی بین پدیده‌ها و واکنش آن‌ها بر یکدیگر، مطالعه و شناخت واقعیت‌های عینی مکان‌ها، مطالعه روابط متقابل (انسان و طبیعت)، تحلیل روابط متقابل و عملکرد فردی و اجتماعی بر محیط طبیعی، روابط متقابل انسان، تکنولوژی، و محیط، مطالعه پراکندگی پدیده‌های طبیعی و انسانی، شناخت توانایی‌های فردی و اجتماعی در تغییر محیط به شکل سازنده در بازساخت مکانی، تحلیل رفتار انسان در محیط و شناخت ظرفیت‌های موجود در محیط و بهره‌گیری از آن‌ها و مطالعه مکان‌ها (محلی، ناحیه‌ای، ملی، قاره‌ای و جهانی) توجه دارد (معافی، رشد آموزش جغرافیا، شماره ۱، ۲۵، زمستان ۹۸).

توجه به اهداف فراجغرافیایی و معنوی نیز باید مورد توجه قرار گیرد. اگرچه این اهداف جغرافیایی نیستند، اما از آنجا که رویکرد کلان حاکم بر برنامه‌های درسی بر شکوفایی فطرت الهی دانش‌آموزان از طریق درک و اصلاح مداوم موقعیت آنان به منظور دستیابی به مراتبی از حیات طیب و تربیت یکپارچه عقلی، ایمانی، علمی، عملی و اخلاقی

جدول ۵: ارتباط آموزش مفاهیم جغرافیایی با توجه به اهداف غایی برنامه درسی ملی (شایستگی‌های پایه)

اهداف برنامه درسی ملی (شایستگی‌های پایه) (دال)	استنباط مفهومی در زمینه آموزش مفاهیم جغرافیایی (مدلول)
تعقل هدف ۲: بصیرت نسبت به آثار و پیامدهای سبک زندگی خود (مستقیم) هدف ۴: تدبیر در نظام خلقت و شگفتی‌های آن	- آگاهی از پیامدهای انتخاب سبک زندگی و رفتار انسان نسبت به محیط طبیعی و اجتماعی - تدبیر در کمیت‌ها و کیفیت پدیده‌های طبیعی خلقت با هدف کشف قوانین حاکم بر آن و بهره‌برداری عاقلانه از این قوانین در زندگی
ایمان هدف ۵: ایمان به ارزشمندی، هدفمندی و قانونمندی خلقت و باور به زیبایی‌های جهان آفرینش به‌عنوان مظاهر فعل و جمال خداوند هدف ۶: ایمان به هویت الهی انسان، کرامت او و توانمندی‌های جمعی و فردی انسان	- درک ارزشمندی و هدفمندی پدیده‌های طبیعی خلقت، قوانین خلقت، حکمت آفرینش پدیده‌های خلقت و باور به زیبایی‌های جهان آفرینش - باور به استعداد انسان و توانایی‌های فردی و جمعی در غلبه بر طبیعت
علم هدف ۲: شناخت حق تعالی، صفات افعال و آیات الهی، معارف دینی و منابع آن هدف ۳: علم نسبت به پدیده‌ها، روابط رویدادها و قوانین جهان آفرینش و چگونگی برقراری ارتباط انسان با آن‌ها و بهره‌برداری بهینه از آنان (مستقیم) هدف ۵: علم نسبت به گذشته و حال جوامع بشری به‌ویژه فرهنگ و تمدن اسلام و ایران (مستقیم)	- آگاهی از پدیده‌های طبیعی خلقت در قرآن و نحوه نگاه قرآن به طبیعت - آگاهی از پدیده‌های طبیعی خلقت، قوانین حاکم بر خلقت و جهان آفرینش و روابط مناسب آن‌ها با یکدیگر - آگاهی از روابط انسان با پدیده‌های خلقت و محیط طبیعی و شیوه‌های بهره‌برداری انسان از طبیعت - آگاهی از پیشینه علم جغرافیا در دنیای اسلام، کاربردهای جغرافیا در زندگی گذشتگان و جغرافی‌دانان مسلمان
عمل هدف ۲: به‌کارگیری ظرفیت‌های وجودی خود برای دستیابی به هویت متعالی و یکپارچه در مسیر رشد و تعالی خود و جامعه هدف ۴: به‌کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباط در کار و زندگی (مستقیم) هدف ۵: بهره‌گیری از مهارت‌های پایه برای شکل‌دهی هویت حرفه‌ای آینده خود به صورت مولد و کارآفرین (مستقیم) هدف ۶: بهره‌گیری آگاهانه از یافته‌های علمی، هنری، فنی، حرفه‌ای و بهداشتی و زیستی و تلاش مؤثر برای تولید و توسعه آن‌ها (مستقیم) هدف ۷: حفظ و تعالی محیط زیست، میراث فرهنگی و سرمایه‌های طبیعی (مستقیم)	- بهره‌گیری از علم جغرافیا و دستاوردهای آن در جهت اعتلای زندگی فردی و اجتماعی - آگاهی از نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات در علم جغرافیا و تأثیر آن در کار و زندگی - کسب مهارت‌های جغرافیایی و آگاهی از کاربردهای علم جغرافیا در زندگی و فرصت‌های شغلی در جامعه برای جغرافی‌دانان - آگاهی از نقش جغرافیا در حل مسائل مختلف و نقش آن در بهبود امور زیست‌محیطی و توسعه اقتصادی - درک اهمیت محیط زیست و میراث فرهنگی و طبیعی و لزوم حفاظت از آن‌ها
اخلاق هدف ۲: متعهد به ارزش‌های اخلاقی از جمله صدق، صبر، احسان و رأفت، حسن خلق، حیا، شجاعت، خوشبخت‌داری، قدرشناسی، رضا، عدالت، قناعت و نودوستی هدف ۴: ارزشمند دانستن عالم، علم‌آموزی و یادگیری مادام‌العمر (مستقیم) هدف ۵: تقدم بخشیدن منافع ملی بر گروهی و منافع جمعی بر فردی (مستقیم) هدف ۶: ارزش قائل شدن برای مخلوقات هستی و محیط زیست (مستقیم) هدف ۷: التزام به اصول و ارزش‌های اخلاقی در استفاده از علوم و فناوری‌های نوین (مستقیم)	قدرشناسی از نعمت‌ها و الطاف الهی و پرهیز از اسراف ارزش قائل شدن برای علم جغرافیا و جغرافی‌دانان و اهمیت مطالعه مادام‌العمر آن ترجیح دادن منافع جمعی بر منافع فردی (مانند پرهیز از تخریب جنگل‌ها و منابع و حفظ آن برای آیندگان) ارزش قائل شدن برای محیط زیست و مخلوقات هستی به‌عنوان بخشی از عناصر محیط زیست و تلاش در حفظ و بقای آن رعایت اصول اخلاقی در استفاده از فناوری و بهره‌برداری از طبیعت به منظور حفظ انسان و محیط زیست

دانش‌آموزان تأکید دارد، لازم است دانش‌آموزان به گونه‌ای آموزش داده شوند که از طریق نفوذ فکری در پدیده‌های خلقت، درک حکمت آفرینش پدیده‌ها و شناخت یکپارچگی و وحدت جهان هستی و رسیدن به این نکته که «جهان تجلی صفات و اسماء الهی است» اهداف فراجغرافیایی دنبال شوند. این اهداف عبارت‌اند از:

- تدبر در صفات افعال و آیات خداوند متعال به‌عنوان خالق هستی؛
- ایمان آگاهانه به توحید، نبوت، معاد، امامت، عدل، عالم غیب و حیات جاودانه؛
- باور به ربوبیت و حضور حکیمانه همراه با لطف و رحمت خالق یکتا در عرصه هستی (سند برنامه درسی ملی، ۱۳۹۱، صص ۱۶ تا ۱۹).

● مفهوم برنامه درسی، الگوی برنامه درسی یا طرح برنامه درسی از منظر سند برنامه درسی ملی

هر چند تعاریف مختلفی از برنامه درسی مثل برنامه درسی به‌عنوان مواد درسی (موضوعات درسی سنتی و نوین)، برنامه درسی به‌عنوان تجربیات یادگیری (آنچه که در عمل فایده و کاربرد خود را در زندگی به دانش‌آموزان نشان داده است) و برنامه درسی به‌عنوان هدف‌ها (هر آنچه که در زندگی بزرگ‌سالی و آینده مورد نیاز است) ارائه شده و همگی نظریاتی درست‌اند و در تعلیم و تربیت نقش اساسی دارند (برای مثال، مواد درسی فراهم‌آورنده هسته اطلاعاتی تعلیم و تربیت هستند و از طرفی فراگیران تجربیاتی

در ارتباط با قلمرو حوزه تربیتی و یادگیری علوم انسانی و مطالعات اجتماعی، بخشی از آن به آموزش مفاهیم

جغرافیایی اشاره دارد. قلمرو این حوزه شامل درک موقعیت و ابعاد آن در بعد زمان (گذشته، حال و آینده)، در بعد مکان (خانه، محله، شهر، کشور، زمین و کیهان)، در بعد عوامل طبیعی (محیط طبیعی و محیط زیست)، در بعد عوامل اجتماعی (ساختارها و نهادهای اجتماعی، رفتارها و روابط انسانی و قراردادها) و تعامل با آن‌ها در آمایش سرزمین و درک چگونگی حاکمیت سنت‌های الهی بر زندگی انسان در طول تاریخ و ... به‌عنوان یک عضو مسئول جامعه ایران اسلامی است

در کلاس درس یسار می‌گیرند که در زندگی آن‌ها کاربرد دارد و از طرفی تدوین هدف‌ها پایه‌ای برای تعلیم و تربیت مبتنی بر شایستگی است)، اما تأکید بر موارد سه‌گانه فوق موجب محدود شدن فکر و بازداشتن برنامه‌ریزان درسی از پرداختن به سایر نظریات بااهمیت در برنامه درسی می‌شود. یک تعریف جامع از برنامه درسی این است «طرحی که بتواند نیازهای حال و آینده فراگیران را در همه سنین و موقعیت‌های یادگیری از طریق درگیر کردن دانش‌آموزان در تجربیات یادگیری متنوع و مفید دربر گیرد» (خویی‌نژاد به نقل از الکساندر و سیلور، ۱۳۷۲، صص ۳۹ تا ۴۰).

با مراجعه به مؤلفه‌های سند برنامه درسی ملی، اصول ناظر بر طراحی برنامه درسی و تربیتی (سند برنامه درسی ملی، اسفندماه ۱۳۹۱، صص ۹ تا ۱۱)، مفهوم برنامه درسی و انواع طرح‌های برنامه درسی از منظر این سند روشن می‌شود. با توجه به سند برنامه درسی ملی، مفهوم برنامه درسی «مجموع تجارب یادگیری (عقلانی، اعتقادی، علمی، عملی و اخلاقی) است که در یک ارتباط تعاملی و خلاقانه با چهار عرصه یادگیری خود، خدا، جامعه و نظام خلقت در مدرسه زیر نظر معلم به اجرا درمی‌آید. این تجربه از طریق کسب فرصت‌های یادگیری نهفته در حوزه‌های تربیت و یادگیری یازده‌گانه به‌دست می‌آید (سند برنامه درسی ملی، صص ۳ تا ۳۹).

توجه به پنج عنصر «تفکر، ایمان، علم، عمل (رفتار) و اخلاق» و چهار عرصه یادگیری «خود، خدا، جامعه و نظام خلقت» یادآور توجه برنامه‌ریزان درسی به نظریات برنامه درسی رفتارگرایی، موضوعی/رشته‌ای، اجتماعی، رشدگرا، فرایندشناخت، دیدگاه انسان‌گرایانه و دیدگاه ماورای فردی یا کل‌گرایانه است.

در یک سر طیف دیدگاه‌های تربیتی وجود دارد که توجه آن‌ها به ابعاد بیرونی (رفتار دانش‌آموزان) معطوف است و انتهای دیگر طیف با ابعاد درونی مانند رشد تفکر، خودشکوفایی انسانی و پیوند انسان با کائنات سر و کار دارد.

در دیدگاه رفتاری مهم‌ترین دل‌مشغولی معلم، شکل دادن به رفتارهای اوست (یادگیری دانش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌ها). در دیدگاه موضوعی/رشته‌ای، توجه بر یادگیری مفاهیم و مهارت‌های پایه‌ای در علوم تجربی و انسانی مورد نیاز است که تصور می‌شود اساس پیشرفت جامعه را فراهم می‌کند. دیدگاه اجتماعی بر جامعه‌پذیر کردن دانش‌آموزان و یادگیری مهارت‌های اجتماعی تأکید دارد که به تربیت شهروند مشارکت‌جو می‌انجامد.

دیدگاه رشدگرا بر یادگیری مهارت‌های یادگیری و ذهنی از طریق موضوعات درسی تأکید دارد.

در واقع، یادگیری مهارت‌های چگونه دانستن و پرورش مهارت‌های ذهنی مانند روش حل مسئله، شناخت منابع یادگیری در علوم مختلف و پرورش مهارت‌های تفکر (مانند تفکر خلاق، تفکر انتقادی، تفکر منطقی، مهارت فرضیه‌سازی، طرح سؤال، تحقیق کردن، تنظیم گزارش استدلال کردن، تجزیه و تحلیل و غیره اصل، و یادگیری مفاهیم علمی و حقایق فرع است. در دیدگاه رشدگرا، هدف تلفیق و متناسب‌سازی موضوعات درسی با جریان رشدشناختی، عاطفی، اجتماعی، زبانی، شخصیتی، اخلاقی و ایمانی دانش‌آموزان و جلوگیری از پسرفت یا توقف جریان رشد است. در دیدگاه انسان‌گرایانه بر خودشکوفایی و تربیت انسان با کارکرد تمام و کمال، دادن حق انتخاب به دانش‌آموز و کاوش و دستیابی به ارزش‌های فردی و اجتماعی تأکید می‌شود. در دیدگاه ماورای فردی به شکوفایی معنوی و توجه به مرکز یا مرتبه‌ای بالاتر از وجود فردی (نفس) و یگانگی و ارتباط با سایر عوالم وجود و دستیابی به خود متعالی به‌عنوان غایت نهایی تعلیم و تربیت تأکید می‌شود (مهرمحمدی به نقل از میلر، ۱۳۷۹).

برنامه درسی یک حوزه یادگیری و تربیتی از جمله جغرافیا باید به نظریات فوق در طرح برنامه درسی خود و در چارچوب سند برنامه درسی ملی توجه کند. طرح یک برنامه درسی به‌عنوان نقشه یادگیری در یک موضوع درسی دارای عناصر مختلفی است. این عناصر شامل تبیین موضوع درسی، ضرورت و کارکرد برنامه درسی، اهداف غایی، رویکرد خاص و ویژه آموزشی، قلمرو کلی محتوایی (مفاهیم و مهارت‌های ذهنی و عملی، باورها و ارزش‌های کلیدی یا مجموعه فرصت‌های یادگیری)، اهداف تفصیلی در دوره‌های مختلف تحصیلی، نحوه سازمان‌دهی محتوا (تلفیقی یا مجزا، جدول توالی، تداوم و وسعت مفهومی)، اهداف تفصیلی در دوره‌های تحصیلی، راهبردهای یاددهی و یادگیری، شیوه ارزشیابی از آموخته‌های فراگیران، زمان آموزش، صلاحیت‌های عام و حرفه‌ای معلم و چگونگی پشتیبانی از برنامه درسی است. در تدوین برنامه درسی یادگیری جغرافیا توجه به عناصر فوق لازم است (چارچوب برنامه درسی و استانداردهای حوزه‌های یادگیری، اسفندماه ۱۳۹۶).

اکنون این سؤال مطرح می‌شود که با توجه به تنوع نظریات برنامه درسی در آموزش جغرافیا باید از کدام‌یک از این نظریات پیروی کرد. آیا سند برنامه درسی ملی نظریه یا نظریات خاصی را در طرح‌ریزی برنامه درسی توصیه می‌کند. برای درک بهتر دیدگاه برنامه درسی نیازمند رجوع به اهداف ساحت‌های تربیت در دوره‌های تحصیلی و مؤلفه‌های سند برنامه (اصول ناظر بر طراحی حوزه‌های تربیتی و یادگیری، رویکرد کلان حاکم بر برنامه‌های درسی، یعنی رویکرد فطرت‌گرایی توحیدی، اهداف کلی برنامه درسی ملی یا همان شایستگی‌های پایه) هستیم.

ساحت‌های تربیت و طرح‌های برنامه درسی

بررسی اهداف ساحت‌های تربیتی در دوره‌های مختلف تحصیلی و تأکید این اهداف بر یادگیری مهارت‌های پایه، یادگیری هنرها و حرفه‌ها، رفتار اخلاقی و منطبق با معیار اسلامی، خداشناسی و خداگرایی و تعهد به یک زندگی مؤمنانه و اخلاقی، توجه به مهارت‌های عقلانی، ذهنی و خلاقیت، کسب مهارت‌های

زندگی

اجتماعی،

داشتن تعهد

خانوادگی، محلی،

ملی و جهانی، کسب

مهارت‌های شهروندی،

شناخت قانون اساسی، شناخت

روابط انسانی و قوانین حاکم بر

جوامع، مشارکت در زندگی اجتماعی،

شناخت فعالیت‌های اجتماعی، فرهنگی و

سیاسی، شناخت روابط انسانی و قوانین حاکم بر

جوامع، محیط‌شناسی، شناخت محیط زیست و احساس

مسئولیت در برابر آن، خودشناسی، شناخت نظام خلقت و

پدیده‌های آن به‌عنوان آیات الهی، یادگیری انجام کارهای علمی

و توسعه دادن به علم، کشف روابط و الگوهای ریاضی در طبیعت،

استفاده از فناوری و نظام خلقت، کشورشناسی و درک فرهنگ و

تمدن ایران و اسلام و درک هویت ایرانی - اسلامی، شناخت تأثیر

انسان بر محیط طبیعی و اجتماعی و شناخت فناوری اطلاعات و

ارتباطات، همگی یادآور توجه به نظریات مختلف برنامه درسی

است. (اهداف دوره‌های تحصیلی نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی

جمهوری اسلامی ایران، مصوب نهضت و پنجاه و دومین جلسه شورای

عالی آموزش و پرورش، ۹۷/۲/۱۰).

منابع

۱. قرآن کریم.

۲. مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران (مصوبه آذرماه ۱۳۹۰) شورای عالی انقلاب فرهنگی و شورای عالی آموزش و پرورش.

۳. «برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران (مصوبه اسفندماه ۱۳۹۱)». شورای عالی آموزش و پرورش.

۴. جی پی میلر (۱۳۷۹). نظریه‌های برنامه درسی. ترجمه دکتر محمود محمدی. انتشارات سمت.

۵. سیلور جی‌گالن و دیگران (۱۳۷۲). برنامه‌ریزی درسی برای تدریس و یادگیری بهتر. ترجمه دکتر غلامرضا خوبی‌نژاد. مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی.

۶. اهداف دوره‌های تحصیلی نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران. (مصوب نهضت و پنجاه و دومین جلسه شورای عالی آموزش و پرورش. مورخ ۹۷/۲/۱۰).

۷. معافی، محمود (۱۳۹۸). «فلسفه آموزش جغرافیا از منظر عقل، دین و اسناد بالادستی آموزش و پرورش».